УДК 330.14:(336.71+368)

СУТНІСТЬ ІНТЕГРАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО ТА СТРАХОВОГО КАПІТАЛІВ

КУЧЕРЕНКО В., аспірант кафедри фінансів КНТЕУ

Фінансова глобалізація, поступове знищення законодавчих та економічних бар'єрів руху капіталів, підвищення конкуренції, концентрація капіталів призводить до неминучих інтеграційних процесів на фінансовому ринку України. Значущість цих процесів вимагає більш детальної уваги науковців, саме тому визначення сутності

© Кучеренко В., 2010

інтеграції банківського та страхового капіталів є актуальною темою дослідження.

Дослідженню інтеграції банківського та страхового капіталів присвячені наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених: О. Бігуна [1], А. Василенко [2], О. Гаманкової [3], Д. Гармаша [4], М. Клапківа [5], І. Кожевнікової [6], В. Корнєєва [7], В. Кузьмінського [8], Л. Кузнецової [9] та ін.

Метою дослідження є визначення поняття "інтеграція банківського та страхового капіталів", характеристика та аналіз цього явища, розгляд можливих форм та особливостей інтеграції.

Взаємодія банків і страхових компаній, яка чітко простежується в історії розвитку фінансового ринку, перш за все пояснюється тим, що конкурентним банківському капіталу за розміром може бути тільки страховий. Передумовою та рушійною силою інтеграційних процесів з боку страхової компанії є існування у страховому бізнесі значних грошових ресурсів, дуже привабливих для банків "довгих грошей", які потребують професійного інвестування, збереження та примноження; а з боку банків – необхідність компетентного управління фінансовими ризиками, існування великої клієнтської бази, легкий доступ до споживачів фінансових ресурсів, потреби яких постійно змінюються, розвиваються і вимагають розширення асортименту послуг.

Аналізуючи інтеграційні процеси між банками і страховими компаніями, Л. Кузнєцова зазначає, що прояви взаємодії фінансових посередників мають 140-річну історію [10, с. 22]. Першопрохідцем у цій сфері був Ф. Райффайзен, який поєднав теоретично і практично кредитну та страхову діяльність в одній фінансовій установі – кредитній спілці, довівши перевагу такого фінансового тандему [5, с. 367].

Найперші прояви інтеграційних процесів між банківською і страховою діяльністю, вважають П. Щедрий, О. Бігун і М. Полєвик, відбувалися у страхуванні кредитів, а саме в їх найдавнішій формі – угоді комісії, за якою підписувалася додаткова угода делькредере. Згідно з цією угодою комісіонер за додаткову винагороду, яка вважалася платою за взяття ризику, гарантував комітентові, що вексель на проданий у кредит товар буде викуплено у визначений строк. Отже, така угода являє собою початкову форму страхування кредитів з усіма традиційними атрибутами страхової операції: ризиком неповернення кредиту, встановленим обсягом відповідальності, страхової премії у формі плати за взяття ризику та реальним відшкодуванням збитків [1, с. 65].

Концепція продажу фінансовими установами банківських і страхових продуктів у деяких країнах відома й успішно реалізується універсальними банками ще з 1920-х років. Наприклад, у канадській провінції Квебек банк *Mouvement Desjardins* надає страхові та банківські послуги більше ніж 50 років, а досвід банкострахування в

Індії має 40-річну історію. Однак найбільшої популярності банківське страхування набуло в кінці 70-х років XX ст. у Франції [11].

Інтеграційні процеси між банківською і страховою діяльністю мають давню історію. Для більш чіткого розуміння сутності інтеграції банківського і страхового капіталу, необхідно розібратися в категоріальному апараті понять.

Існує багато підходів до визначення інтеграції, всі вони сходяться до термінів "цілісність", "єдність", "взаємодія", "узгодженість". В основному науковці трактують інтеграцію як об'єднання окремих частин в одне ціле. Цей термін має подвійну природу, оскільки може виступати і як стан, і як процес. Інтеграція як процес виявляє динамічний характер, отже, має свою еволюцію і розвиток. Умовою інтеграції вважають існування взаємодії, узгодженості, взаємовпливу, взаємозалежності у системі. В. Андрійчук дає найбільш точне визначення інтеграції з позиції економічної сутності цього процесу як організаційного поєднання технологічно пов'язаних між собою різних видів діяльності з притаманними їм функціями з метою виробництва кінцевого продукту і доведення його до споживача, а також досягнення на цій основі вищих економічних результатів [12].

Інтеграція банків і страхових компаній обумовлена спільністю та поєднанням основних функцій, які виконують ці фінансові інститути: функція капіталізації для банку та ризикова функція для страхової компанії за обов'язкової умови взаємної вигоди таких відносин. Отже, функція залучення грошових коштів банків і накопичувальна функція страховиків, по суті, є спільною функцією капіталізації.

Основу інтеграції банків і страхових компаній визначають економічні відносини, пов'язані з акумуляцією та використанням грошових доходів й вільних фінансових ресурсів населення і підприємств, а також із функціями, які виконують ці фінансові установи. Діяльність банків і страхових компаній обумовлена загальною потребою в капіталізації вільних грошових коштів юридичних та фізичних осіб, заснована на їх акумуляції та інвестуванні [6, с. 18].

Головним і ключовим аспектом можливості поєднання діяльності двох фінансових посередників є грошові кошти, які постійно перебувають в обігу, змінюють свою форму, власника і врешті-решт перетворюються у капітал. Більшість науковців трактують капітал банку як сукупність фінансових ресурсів, якими розпоряджається банк з метою здійснення банківської діяльності й отриманням прибутку.

Досліджуючи капітал банку як економічну категорію, Н. Ткачук наводить позиції різних науковців щодо визначення цього поняття і пропонує своє трактування: банківський капітал – сукупність власних, залучених і позичених коштів, які перебувають у розпорядженні банку і використовуються ним для формування матеріальних, нематеріальних та фінансових активів у грошовій формі для здійснення своєї

діяльності з метою отримання прибутку [13, с. 174]. Майже подібне трактування наводить О. Петрук, який ототожнює поняття банківського капіталу з банківськими ресурсами, під якими розуміє сукупність грошових коштів, що знаходяться в розпорядженні банків та використовуються ними для виконання активних та інших операцій [14, с. 17].

Банківський капітал, на думку А. Герасимович, це грошові кошти та виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення операцій з розміщення коштів і надання послуг з метою одержання прибутку [15, с. 20]. А. Вожжов та А. Клименко розглядають капітал банку як самозростаючу вартість та як заборгованість банку перед його учасниками. Вони трактують цей термін як сукупність ресурсів, внесених учасниками банку, вартість яких підвищується за рахунок їх ефективного використання, а також через додаткові внески учасників. Науковці зазначають два аспекти природи банківського капіталу: капітал банку – це заборгованість перед учасниками; капітал банку – це засіб отримання доходу [16, с. 18]. М. Алексєєнко наводить таке визначення банківського капіталу – кошти і виражена у грошовій формі частка майна, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення операцій із розміщення коштів та надання послуг із метою одержання прибутку [17, с. 123].

У результаті порівняння визначень різних авторів, можна дійти висновку, що найбільш влучне і конкретне тлумачення терміна "банківський капітал" пропонує О. Дзюблюк. Науковець визначає банківський капітал як сукупність власних і залучених ресурсів, які використовуються банком для кредитно-інвестиційних операцій з метою одержання прибутку [18, с. 11].

Сутність поняття "капітал страховика" формується під впливом особливостей і специфіки страхової діяльності. Страхова компанія, з одного боку, надає страхові послуги, а з іншого – акумулює значні фінансові ресурси і виступає інвестором або продавцем тимчасово вільних грошових коштів. Економічну природу цього поняття слід розглядати з позицій мети та завдань створення та функціонування страхової компанії як фінансового інституту. Це дає можливість визначити джерела формування капіталу та напрями їх уособлення в активах страховика.

Термін "страховий капітал" Н. Нагайчук порівнює з банківським капіталом і, поділяючи думку А. Вожжова, робить висновок, що капітал страхової компанії – це всі ресурси, які перебувають в її розпорядженні [19, с. 83]. На думку Н. Нагайчука, капітал страховика є основою його діяльності й сукупності фінансових ресурсів: власних, залучених чи запозичених, які перебувають у розпорядженні страхо-

вика і використовуються для забезпечення його діяльності та отримання прибутку [10, с. 108].

Капітал страховика А. Василенко розглядає з інвестиційних позицій і зазначає, що на стадії залучення він переважно перебуває у грошовій формі, а в подальшій інвестиційній діяльності страховика частина капіталу трансформується в активи, формуючи інвестиційний портфель страховика. Отже, науковець допускає існування капіталу страхової компанії у двох формах: грошовій і в формі інвестованих активів [2, с. 41].

На думку О. Гаманкової, капітал страховика у грошовій формі – це фінансові ресурси, які знаходяться у його розпорядженні. Отже, науковець пропонує ототожнювати поняття "фінансові ресурси" і "капітал", оскільки перший є капіталом, представленим у грошовій формі [3]. Таку позицію поділяє й О. Ромащенко, який, розглядаючи фінансові ресурси страхового ринку, має на увазі його капіталізацію [20].

Проаналізувавши трактування науковців, можна дійти висновку, що капітал страхової компанії – це фінансові ресурси, що являють собою сукупність власних, залучених чи запозичених грошових коштів або активів у матеріальній чи нематеріальній формі, використовуються для забезпечення діяльності страхової компанії й отримання прибутку.

Питанню інтеграції капіталів присвячена стаття В. Кузьмінського "Теоретичні основи інтеграції капіталів", в якій автор наводить думку німецького вченого XX ст. Р. Гільфердинга про існування фінансового капіталу як об’єднання промислового і банківського. Потрібно погодитися з автором, що сучасні ринкові умови, підвищення конкуренції та бурхлива інноваційна діяльність значно розширили поняття промислового і банківського капіталів, отже, розширилося і поняття фінансового капіталу за Гільфрердингом, який у XXI ст. містить нові форми: банківський, страховий, пенсійний, інвестиційний тощо. На думку В. Кузьмінського, банківський і страховий капітал – це складові фінансового капіталу, який представлений на ринку сукупністю фінансових посередників і має на меті формування інвестиційного потенціалу [8, с. 125].

Вітчизняна дослідниця Л. Кузнєцова дуже вдало зазначає, що виконання своїх прямих функцій фінансовими посередниками реалізує досягнення їх головного завдання, а саме: забезпечення ефективного розміщення наявного капіталу шляхом акумуляції та інвестування грошових ресурсів фізичних та юридичних осіб [9]. Потрібно зазначити, що метою будь-якої господарської діяльності є отримання прибутку, а тому ефективне розміщення капіталу можливе тільки за умови прибутковості цієї діяльності.

Для виконання своєї головної функції страхові компанії акумулюють фінансові ресурси та нагромаджують капітал для подальшого його розміщення в різноманітні фінансові інструменти та фонди з метою створення резервів майбутніх виплат по страхових подіях. Банк

бере участь у цьому процесі. *По-перше*, банківська установа є депозитарієм, приймаючи та зберігаючи грошові кошти страховика на заздалегідь визначених умовах строковості й повернення. Однак для забезпечення ліквідності й можливості повернути кошти на першу вимогу, банк встановлює плату у формі розміщення страховою компанією грошових коштів на депозитний рахунок банку. *По-друге*, банк є розпорядником грошових коштів страхової компанії, інвестуючи їх у фінансові інструменти, фонди або в реальний сектор економіки з метою отримання прибутку. Крім цього, банк також може управляти продажем цінних паперів страховика на фондовому ринку. Запорука здійснення цих операцій – капітал, який є основою як банківської, так і страхової діяльності, гарантом надійності, платоспроможності.

Таким чином, інтеграцію банківського і страхового капіталу можна визначити як фінансову категорію, яка відображає взаємовигідний процес поєднання фінансових ресурсів банків і страхових компаній для залучення, акумулювання та інвестування тимчасово вільних грошових коштів фізичних та юридичних осіб за умови підтримання ліквідності, платоспроможності, плати за використання фінансових ресурсів та отримання прибутку. Участь банків в управлінні страховим капіталом обумовлена можливістю залучення фінансових потоків страховиків, які формуються страховою компанією упродовж її діяльності.

Інша складова зацікавленості банків у взаємодії зі страховими організаціями обумовлена необхідністю захисту банківської діяльності, зокрема страхуванням майна, співробітників та банківських ризиків. Участь банків в управлінні страховою компанією забезпечує реальний гарантований захист, низькі ціни страхування, а також збереження грошових потоків банку, пов’язаних із забезпеченням його страхового захисту.

Ефект взаємовигідної співпраці підвищується при використанні мережі філій досліджуваних фінансових інститутів. Загальним принципом організації банківської і страхової справи є принцип територіальності, який означає необхідність організації бізнесу на значній території за допомогою відкриття філій і представництв. Спільне використання матеріальної бази і кадрових ресурсів контрагентів дозволяє, з одного боку, розширити клієнтську базу, а з іншого – скоротити витрати банків і страхових компаній на розвиток цієї мережі, отже, підвищити ефективність банківської і страхової діяльності.

Практика взаємин банків і страхових організацій за кордоном багато в чому обумовлена їхніми функціональними можливостями акумулювати грошовий капітал. Найбільш гостра конкуренція існує навколо заощаджень довгострокового характеру. Комерційні банки здійснюють переважно високомобільні операції із залучення коштів на поточні рахунки. Ці вкладення в довгострокові зобов'язання пов'язані з

великим ризиком. Страхові організації зі страхування життя, навпаки, відрізняються сприятливими умовами довгострокового інвестування.

Не існує типової форми втілення інтеграції капіталів страхових компаній і банків. Кожна країна має свої особливості існування та розвитку цього процесу, це насамперед залежить від рівня державного регулювання фінансового сектору, розвитку національної економіки, історичних особливостей, менталітету та звичок клієнтів.

Інтеграція банківського і страхового капіталів виявляється в різних формах: від створення спільних фінансових продуктів і надання спільними зусиллями різних видів послуг до створення "фінансових супермаркетів" і банкострахових груп [6, с. 42].

Набула значного поширення система взаємної участі в акціонерному капіталі банків. Наприклад, частина акціонерного капіталу банків "великої четвірки" у Великій Британії знаходиться у володінні провідних страхових компаній, які здійснюють свої операції через ці банки. У США "велика четвірка" компаній зі страхування життя зберігає готівку на рахунках банків, що входять до групи Моргана і Рокфеллера. Співробітництво банків і страховиків розширилося в результаті спільного фінансування торговельно-промислових корпорацій та емісійно-засновницької діяльності.

На цьому фоні відбувається злиття страхового і банківського капіталу. У 1998 р. американський банк *Citibank* придбав страхову компанію *Travelers* за 73 млрд доларів США, а в 1999 р. британський банк *National Westminster Bank* купив за 17.2 млрд доларів США британського страховика *Legal & General*, який спеціалізується на страхуванні життя. Придбання банком *Natwest Bank* страхової компанії *Legal General Group* дозволило продавати страхові послуги через 724 відділення цього банку в різних країнах і обслуговувати 6.5 млн клієнтів. Ця операція привела до створення фінансової групи з валовими активами в 150 млрд доларів США.

Страховики здійснюють аналогічні операції із вкладання капіталу: "*Allianz* за 20 млрд доларів США придбав 80 % *Drezdner Bank* і дістав можливість створити на базі мережі цього банку величезну фінансову компанію з капіталом понад 1 трлн євро і з більш ніж 1200 відділеннями" [4, с. 22].

Дослідження зарубіжних учених у сфері злиття і поглинання страхових компаній, банків, промислових підприємств виявили так званий "ефект масштабу". Суть його полягає в тому, що після злиття і поглинання ті підприємства, які були їх об’єктом, демонстрували значне зростання ефективності порівняно з тими, які не брали участі в цих процесах. Значний "ефект масштабу" був притаманний розвиненим країнам світу саме у сфері страхування.

Зарубіжні страхові організації все активніше вливаються в найважливіші види банківської діяльності, стають серйозними конкурентами спеціалізованих кредитних установ, які надають іпотечні і споживчі кредити. Із розвитком економіки зростає роль страхування у

процесі розширеного виробництва, що виявляється в практиці розміщення фінансових ресурсів страхових організацій.

Важливий етап розвитку взаємин банків і страхових організацій – об'єднання пропозицій населенню страхових і банківських послуг. Ця форма співпраці зародилася в 70-х роках XX ст. в Європі та Північній Америці й набула поширення в усьому світі. Понад 75 % європейських банків реалізують страхові продукти і близько 40 % страхових організацій пропонують банківські послуги [21, с. 39].

Мотивацією до купівлі страхових продуктів є страх втратити майно, дохід або можливість забезпечення членів родини. Це основна причина надання страховими компаніями дуже широкого набору послуг, які охоплюють майже всі аспекти життя та діяльності фізичної особи. Банківські ж продукти не мають такої масштабної переваги в асортименті й значно програють у мотивуванні до їх придбання. Саме тому диверсифікація банківських продуктів, розширення асортименту і "пакетування" їх зі страховими послугами надають банкам істотні конкурентні переваги та додатковий прибуток за умови зменшення дохідності традиційного бізнесу (через глобалізацію економіки, взаємне проникнення та інтеграцію міжнародних ринків капіталів, розвиток нових інформаційних технологій).

У зарубіжній практиці набуло поширення створення банками дочірніх компаній зі страхування життя, послуги яких надаються через мережу територіальних відділень банків. Організація інших видів страхової діяльності пов’язана з певними труднощами, оскільки на сучасних ринках успіх мають тільки професійні компанії, що забезпечують високу якість послуг, які вимагають суттєвих фінансових вкладень. Забезпечення конкурентоспроможності за іншими видами припускає більші компетенції в тарифікації, андерайтингу, наданні додаткових послуг тощо.

Створити кептивну компанію з проведення ризикових видів діяльності можуть лише великі банківські групи, така практика дає відчутний ефект. Наприклад, французький банк *Credit Agricole*, що має декілька тисяч відділень по всій країні, створив ризикову страхову компанію (крім страхової зі страхування життя), це дозволило йому посісти третє місце у Франції зі збору страхової премії. Покупцями послуг страховиків є клієнти банку. Обидві компанії останнім часом розвиваються надзвичайно швидко [22, с. 50].

Зазначені форми співпраці обумовлені та пов'язані з послабленням позицій банківської індустрії на фінансовому ринку; зміною демографічної ситуації та підвищеним інтересом до недержавного пенсійного страхування; трансформацією заощаджень населення у страхування життя (унаслідок фінансових переваг цього виду страхування); необхідністю банків мати додаткові фінансові гарантії у разі надання великої кількості іпотечних і споживчих кредитів із

використанням страхування життя позичальників; прагненням страховиків розширити мережу поширення страхових продуктів.

Отже, інтеграція банківського і страхового капіталів – це фінансова категорія, яка відображає взаємовигідний процес узгодження спільних відносин банків і страхових компаній, пов'язаних з об'єднанням їх фінансових ресурсів для досягнення більш ефективного функціонування цих фінансових установ, підвищення показників їх діяльності, покращання конкурентоспроможності, утримання або збільшення частки на ринку, максимізації прибутку, підвищення ринкової вартості компаній.

Інтеграція банківського і страхового капіталів є обов'язковою умовою виживання та розвитку на сучасному фінансовому ринку. Вона ґрунтуються на спільних функціях та інтересах банків і страхових компаній, обумовлюється вигідністю й визначається кон'юнктурою фінансового ринку. Така інтеграція є вигідною для споживачів послуг двох фінансових інститутів, адже забезпечує не лише економію витрат і часу, а й захист їхніх майнових та інших інтересів від настання несприятливих подій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Щедрий П. В.* Практика страхування кредитів, наданих індивідуальним клієнтам, в банківській системі України / П. В. Щедрий, О. М. Бігун, М. М. Полєвик // Страхова справа. — 2004. — № 3. — С. 64–69.
2. *Василенко А. В.* Інвестиційна стратегія страхових компаній : навч. посіб. / А. В. Василенко. — К. : КНТЕУ, 2006. — 186 с.
3. *Гаманкова О. О.* Фінанси страхових організацій : навч. посіб. / О. О. Гаманкова. — К. : КНЕУ, 2007. — 328 с.
4. *Гармаш Д.* Связанные одной сетью / Д. Гармаш // Русский полис. — 2002. — № 3. — С. 21–26.
5. *Клапків М. С.* Страхування фінансових ризиків : монографія / М. С. Клапків. — Тернопіль : Економічна думка : Карт-бланш. — 2002. — 570 с.
6. *Кожевникова И. Н.* Взаимоотношение страховых организаций и банков / И. Н. Кожевникова. — М. : Анкил, 2005. — С. 112
7. *Корнєєв В. В.* Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В. В. Корнєєв. — К. : Основа, 2007. — 192 с.
8. *Кузмінський В. О.* Теоретичні основи інтеграції капіталів / В. О. Кузмінський // Фінанси України. — 2003. — № 2. — С. 124–132.
9. *Кузнєцова Л.* Теоретико-методологічні проблеми взаємодії страхових і банківських установ в Україні / Л. Кузнєцова // Світ фінансів. — 2007. — № 2. — С. 21–28.
10. *Нагайчук Н. Г.* Управління капіталом страхової компанії / Н. Г. Нагайчук // Фінанси України. — 2008. — № 11. — С. 106–116.
11. *Bancassurance* в России и за рубежом: Интеграция страховых компаний и банков в распространении страховых услуг // Русский полис. — 2004. — 136 с.

12. *Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств : підручник / В. Г. Андрійчук. — 2-ге вид., доп. і перероб. — К. : КНЕУ, 2002. — 624 с.
13. *Ткачук Н. М.* Капітал банку як економічна категорія / Н. М. Ткачук // Актуальні проблеми економіки. — 2007. — № 11. — С. 173–178.
14. *Петрук О. М.* Банківська справа : навч. посіб. / О. М. Петрук ; за ред. Ф. Ф. Бутинця. — К. : Кондор, 2004. — 461 с.
15. *Герасимович А. М.* Аналіз банківської діяльності : підручник / А. М. Герасимович, М. Д. Алексєєнко, І. М. Парасій-Вергуненко ; за ред. А. М. Герасимовича. — К. : КНЕУ, 2003. — 599 с.
16. *Вожжов А. П.* Сущность и функции капитала банка. Проблемы банковского капитала на Украине / А. П. Вожжов, О. И. Клименко // Економіка, фінанси, право. — 2001. — № 3. — С. 18–26.
17. *Алексєєнко М. Д.* Структура капіталу комерційного банку / М. Д. Алексєєнко // Фінанси України. — 2001. — № 4. — С. 123–131.
18. *Дзюблюк О. В.* Інтеграція банківського та промислового капіталів і кредитні відносини / О. В. Дзюблюк // Економіка України. — 2002. — № 10. — С. 11–17.
19. *Вожжов А. П.* Капітал комерційних банків як складова ресурсів банківської системи А. П. Вожжов, О. І. Клименко // Банківська справа. — 2003. — № 4. — С. 83–96.
20. *Ромащенко О.* Тенденції динаміки концентрації і централізації капіталу на страховому ринку України / О. Ромащенко // Ринок цінних паперів України. — 2006. — № 11–12. — С. 67–72.
21. *Большаков Е. Ю.* Банки и страховые компании – новые аспекты сотрудничества / Е. Ю. Большаков // Финансы. — 1996. — № 2. — С. 39–45.
22. *Зубец А. Н.* Сбыт страховой продукции нестраховыми посредниками в экономически развитых странах / А. Н. Зубец // Финансы. — 1998. — № 7. — С. 50–57.